

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 ռուբլ, կես տարվանը 6 ռուբլ:
Առանձին համարները 5 կոպեկով:

Թիֆլիսում գրվում են միմյալս խմբագրատան մէջ:

(Պատրաստողացիք դիմում են ուղղակի
Тифлис. Редакция „Мшакъ“

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի և սոն օրերից)

Հայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով:

Հայտարարութիւնների համար վճարում են
խրաքանչիւր բառին 2 կոպեկ:

„ՄՇԱԿ“

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱ-
ԿԱՆ ԼՐԱԳԻՐ

1880 թւին

ՀՐԵՏԵՐԵԿՎՈՒՄ Է՝ ԵՄԵՆ ՕՐ, բացի սոն և սոնների հե-
տեւեալ օրերից:

Լրագրի դիրքը և պրօգրամման նոյն են մնում: Մենք ստանում
ենք ՍԵՓԵԿԱՆ ՀԵՌԵԳՐԱՐՆԵՐ: «ՄՇԱԿ» տարեկան գինը
10 ռուբլ է, կես տարվան 6 ռուբլ: Գրվել կարելի է ՄԻԼՅՆ
ԽՄԲԱԳՐԵՏԵՐՆԵՐ մէջ:

ԵՄԵՆԶԻՆ ՀԵՄԵՐՆԵՐԸ ծախվում են 5 կոպեկով հատր:
Օտար քաղաքներից պէտք է դիմել հետեւեալ հասցեով ТИФ-
ЛИСЬ Редакция „Мшакъ“.

Խմբագիր—հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Պրօգրամմայի խնդիր.— Ներքին տեսու-
թիւնը, Նախակ Սօսկվայից, Նախակ Խմբագրին,
Ներքին լուրեր.— Արտաքին տեսութիւն,
Ֆրանսիա.— Յայտարարութիւններ.— Բանասիրա-
կան, ճանապարհորդական նկատողութիւններ:

ՊՐՕԳՐԱՄՄԱՅԻ ԽՆԴԻՐ

IV

Խրաքանչիւր ազգի մէջ կնոջ
ընտանեկան և հասարակական դը-

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՃԱՆԱՊԱՐՀՈՐԴԱԿԱՆ ՆԿԱՏՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Դեկտեմբրի 15-ին ես դեռ թափառում էի Ղար-
սի նեղ, խուլ, օձապոյտ և կեղտոտ փողոցներում:
Թէև վաճառականութիւնը բոլորովին ընկած է,
բայց օրըստօրէ նոր նոր վաճառականների թիւը
դարձեալ աւելանում է: Թանգութիւնը հասել է
իր վերջին կէտին. ապրուստը չափերի համար սև
աղուէս է դառել. բոլորը քաղցած, տոպրակները
կռների տակ գիշեր ցերեկ ալիւր են որոնում:
Բայց իզուր, ալիւրը ձիււր է դառել, ոչ ոք նրա
կտեղից չէ հանում: Եփարունը մօտենում է, ինչ
պիտի ուտենք, ինչ պիտի ցանենք... հաւաքելով
կրկնում են դարեցեղ և նրա չըջալից գլխաքիւ:
Մի խօսքով թանգութիւնը Ղարսի չըջալիներից
հայածել է կենդանութիւն, ցնծութիւն, ուրախու-
թիւն, ամենքն էլ մի կտոր չոր հացի վրա են մը-
տածում: Այնչէս նոր ու նախանձելի երևոյթ չը կայ
այստեղ. Նրկսեռ դպրոցները կամաց կամաց
քայլափոխում են: Մի դաստանից քաղկացած
Շուշանիկեան օրիորդական դպրոցի մասին հետե-
ւեալ նկատողութիւններն են աչքի ընկնում. նախ
72 աշակերտուհի այգալիսի մի փոքր սենեակում
սեղմված տեղաւորելով թէ հակառակակալական
է և թէ հակառակադասական, մանաւանդ զը-
րութիւնների ժամանակ ոչինչ կարգապահութիւն
չէ կարելի պահել: Երկրորդ մասակար է և այն,
որ 7 տարեկան երեխան իրանից երկու անգամ
մեծի հետ դասակցութիւն է կազմում և հետեւա-
բար չը կարողանալով իր ուժեղ ընկերի հետ
ճանապարհորդել, ուժից ընկնում, թուլանում ու
կէս ճանապարհի վրա է մնում: Այս մասին թող լաւ
մտածէ ուսուցչական խումբը հոգաբարձական խում-
բի հետ, որոնք ժողովների կազմելու և մանկա-
վարական զանազան կարևոր հարցերի վրա խօսե-

լու տարաբախտաբար աւելորդ ժամանակ չունեն:
Հոգաբարձուների դպրոցների դռնից թանգ թանգ
անցկենալու մասին ոչինչ չէ կարելի ասել, քանի
որ այս ցաւալի երևոյթը աւելի մեծ քաղաքներում
էլ է երևում: Գուրս եկայ Ղարսից՝ բերելով ինձ
հետ շատ ցաւալի տղաւորութիւններ:

Նոյն ամսի 17-ին մտայ Ալէքսանդրապոլ: Ի՞նչ
տեսայ. գողութիւն, լրբութիւն, շատ յաճախ քե-
թկարանութիւն, ամեն բոլոր անամօթ բառե-
րով հայտնաբերելու ու կծու կծու յիշոցներ: Այս
տարվայ անտեսանելի թանգութիւնն էլ չը կարո-
ղացաւ սանձահարել Ալէքսանդրապոլի աստիճակ,
անգործ, անամօթ չափաւորներին, էլ ուրիշ ինչ
հնար մնաց, բացի խօլերայից: Այս, միայն խօլե-
րայի սուր մանգաղը կարող է այս դուռ հայկա-
կան քաղաքը մաքրել յիշեալ սրկականից:— Վեր-
ջին ժամանակ Ալէքսանդրապոլ մտան և բ կ ու
ս ու ռ զ զ ը ի Ն ե ռ (պ. պ. Պատկանանց և Բար-
խուդարեանց): Տեսնելը ինչպէս պիտի նկարագրեն
Ալէքսանդրապոլի բարոյական կողմը:

Ժամը 8-ից քաղաքը անց էր, որ ես մտայ Հո-
գեր դպրոցի բակը, որտեղ մօտաւորապէս խա-
ղում էին 300-ի չափ երեխաներ: Ես չը գիտեմ,
զուցէ այդ երեխաները իրանց սովորած բոլոր ա-
ռարկաների մէջ շատ յառաջադէմ էին, բայց քա-
ղաքավարութեան, համեստութեան մէջ շատ ու
շատ յետ էին. այդ ես եղբակցերի նրանց թէ
խաղալուց, թէ անյիշելի բառերով և բարձր ձայ-
նով միմեանց անխնայ հայտնելուց: Իսկ ինչ վե-
րաբերում էր նրանց գոռում գոչումը, ոտքա-
փիլի էր, կատարեալ պատերազմ. Զանգակեր խփե-
ցին. տեսնել էր հարկաւոր թէ ինչպէս, զնա,
բնա, իրար գլխի թափվելով ներս թափվեցին դա-
ստաներում և շարունակեցին մը և նոյն աղմուկը
մինչև վարժապետների ներս մտնելը:

19-ին դուռս եկայ Ալէքսանդրապոլից, անցայ
Ղանախ-Ղան, Զաջուա, Աղբուլաղ, Նալբանդի
և Ղալաղ, որոնք բոլորը միամտան տգէտ ու երկ-
րագործ ժողովուրդներ են և որոնք իրանց կեան-
քում դպրոցի հոտն էլ չեն առել: Արդեօք վիճա-
կաւոր առաջնորդը այցելել է այս թշուառ գիւ-
ղերին, հասկացրել է կրթութեան նշանակութիւնը,
յորդորել է դպրոց բանալու համար... Թէ միայն իր

րութիւնը կազմել է այն պատ-
մական շրջանների և պայմանների
համեմատ, որ ունեցել է և ան-
ցել այդ ազգը: Հայ կնոջ դրու-
թիւնն էլ առաջ է եկել նոյն բը-
նական կերպով:

Հայ կինը, ամենախոր հնու-
թիւնից սկսած մինչև մեր ժա-
մանակները, որոշվել է իր խիստ
աշխատասէր և գործունեայ բնա-
ւորութեամբ, վասնորոյ նա եղել
է այն գլխաւոր գործիչը, որը
պահպանել է ոչ միայն ազգի բու-
րոյական, այլ և նորա նիւթական
բարօրութիւնը: Այսպէս գործի-
նակ, եթէ հայը պարապել է եր-
կրագործութեամբ, խաշարածու-
թեամբ, արհեստով ու վաճառու-
կանութեամբ, այդ ամեն պարապ-
մունքների մէջ նա շահվել է կնոջ
ամենագործող մասնակցութեամբ:
Հայը մշակել է երկիրը, վարել է,
ցանել՝ կինը հնձել է, կասել, ցորեն
հաւաքել, խալբալբ: Հայը խաշ-
ներ և հօտեր է արածացրել կի-

նը կթել է նոցա և նրանց կա-
թից պանիր, սեր, իւղ և չորա-
թան շինել ու ապահովել իր որ-
դոց պաշարը մի ամբողջ տարուայ
համար: Հայը խուզել է իր ոչ-
խաղները, հայուհին բուրդ է գը-
զել, մանել, հինել, հիւսել, կրթել
ու գործուածներ շինել: Հայը
վաճառականութիւն է սկսել հա-
յուհին բուրդի ու մետաքսի ապ-
րանքներ է պատրաստել իր ա-
մուսնի վաճառաշահութեան հա-
մար: Հայը որ և իցէ արհեստով
է պարապել մուրճ ու խարտոցը
ձեռին, հայուհին աւելի արդիւնա-
բեր արհեստով է պարապել իլի-
կը, ճաղ ու ճախարակը պտտնե-
լով: Հայը վերջապէս ամեն երե-
կոյ որդիքը շուրջը հաւաքած սաղ-
մոս է կարդացել, հայուհին նոցա
քնացնելիս «եկեցէ» է ասել:
Մէկ խօսքով ամեն տեսակ գոր-
ծունեութեան մէջ, հայուհին ոչ
միայն չէ համաձայնվել յետ մնալ
տղամարդից, այլ ևս կարծես նա

սեցու հետ: Ես էլ այդ խօսակցութեան մէջ ըն-
կայ և կամաց կամաց մեր խօսակցութիւնը եկաւ
Ղարսիքի մի զանազան կէտերի վրա:

Խմբագրի հարցախօսութիւններից և պ. դարա-
քիլիսեցու պատմածից հետեւ եղբակցութիւնը
դուրս եկաւ. այսինքն Ղարսիքի մօտաւորա-
պէս 240 տուն է, որից, այս տարվայ թանգու-
թեան պատճառով, 100 տունը (մի երկու երեք
տուն հարուստները այս հաշիւ մէջ չեն) հազիւ
հազ ծայրը ծայրին հասցնում և իրանց գեղապա-
տանը հազիւ հազ կառավարում են. մնացեալ 140
տունը մինչև կոկորդ պարտքերի մէջ խրված են:
240 տան վրա, որից տարեկան քաշանայտա-
կան արդիւնք հազիւ հազ կը գոյանայ 600 ռուբլի,
այժմ պատրաստի կայ երկու քաշանայ, որոնցից
մէկը գրի սեն ու սպիտակ հազիւ ջոկում է:
Դեռ այս բաւական չէ, մի տիրացու էլ մի քա-
շի հարկւր գրպանը դրել պատրաստվում է այ-
սօր կամ վաղը ձեռնադրվելու: Ուրեմն կը լինեն
երեք քաշանայ, խրաքանչիւր տարեկան ուժով
կը լինի 150—200 ռ. (տարին գիտէ): Մի մարդ,
այն էլ քաշանայ 200 ռուբլիով ինչպէս պիտի կա-
ռավարէ իր 10—15 անձինքներից, (որոնցից ոչ
մէկը աշխատող չեն) կազմած գեղապատանը: Այս
վերջին քաշանայացու տիրացուն ոչ միայն հասարակ
ուսում չէ առել, այլ մինչև ներկայ տարուս նո-
յիմերի վերջն էլ դաստիարակութիւն էր անում:
Զարմանալի երևոյթներ են տեսնում աշխարհում.
երկի դասար, այսօր քաշանայ. երէկ այժմ էր մոր-
թում, այսօր պատարագ է մատուցանում, երէկ
զւառ միս, լուս միս էր բղաւում, այսօր անմահ
պատարագի առաջ կանգնած, զառ էք, կերէք, այս
է մարմին իմ... է աղաղակում.— 240 տուն, 2
քաշի քաշանայ շատ հեշտութեամբ կը կառավա-
րեն, ուրեմն երրորդն էլ ձեռնադրել տալու ինչ
հարկ կայ: Ուրիշ բաներում չը գիտեմ, միայն այս
բանում զարաբխիցող անհասկացողութիւնը շատ
պարզ փայտում է: Ափսոս, նամակս երկարանում
է և գրելքս չէ վերջանում: Գետնաբեր վերջերում
ես դարձեալ Ղարսիքում կը լինեմ և պակասե-
րը կը լրացնեմ.— 25-ին դուրս եկայ Ղարսիքի-
սից և ուղեորվեցայ գէպի Թիֆլիս: